

SLAVČE NIMANO

SŁOWIAŃSKIE IMIĘ KRÓLOWEJ JADWIGI

Przedmiotem niniejszego artykułu będzie odpowiedź na pytanie, czy bł. Jadwiga królowa miała drugie imię: Draga. Kwestię istnienia tego drugiego, używanego w dzieciństwie imienia nasuwa notatka źródłowa znajdująca się w średniowiecznej kronice miasta Zadaru. Wzmianka ta nie była dotychczas przedmiotem analizy krytycznej i problem istnienia tego imienia nie jest znany w polskiej historiografii.

Autorem kroniki zawierającej tę notatkę jest Pavel Pavlović (Paulus de Paulo), mieszczanin Zadaru, zwany w historiografii chorwackiej patrycjuszem swego miasta. Urodził się on zapewne około 1350 r., ponieważ pod rokiem 1371, jako pierwszą wzmiankę swej kroniki, zanotował wiadomość o urodzinach swego syna¹. Stosunkowo dobre wykształcenie otrzymał ten dziejopis w zadarskiej szkole katedralnej, jak na to wskazuje posługiwanie się łaciną w redagowaniu swej kroniki. Dzięki wykształceniu, jak również zapewne dobrej pozycji majątkowej, wszedł on do czołówki mieszczaństwa Zadaru, miasta będącego wówczas bogatym portem obszernego państwa węgierskiego. Brał on czynny udział w życiu politycznym i społecznym swego miasta i był zdecydowanym rzecznikiem łączności Zadaru z Węgrami zarówno za panowania króla Ludwika, jak i po jego śmierci. Zapewne w r. 1382 brał udział w pogrzebie króla Ludwika, a następnie w koronacji Marii, która odbyła się nazajutrz po tym pogrzebie. O tym udziale świadczą następujące szczegóły podane w kronice: godzina koronacji, informacja, że Maria została królem, oraz to, że po koronacji pasowano wielu rycerzy². Na dworze królowej Elżbiety cieszył się Paweł Pavlović znacznym zaufaniem, jemu bowiem pod koniec swego pobytu w Zadarze w r. 1383 powierzyła królowa klucze cennego, fundowanego przez nią relikwiarza-sarkofagu św. Symeona. Notując to wyróżnienie podkreślił Paweł, że on był pierwszym rektorem Zadaru, który otrzymał te klucze³. W latach 1389—1399 był ten dziejopis prawie co roku jednym z trzech rektorów swego miasta i na tym stanowisku popierał łączność Dalmacji z Węgrami. Bezsprzecznie boleśnie przeżył w

¹ *Ljetopis Pavla Pavlovića patricija zadarskoga*, wyd. F. Šičić, „Vjestnik Kr. Hrvatsko-Slavonsko-Dalmatinskog Zemljskog Arkiva” 6 (1904) s. 3.

² Tamże, s. 5.

³ Tamże, s. 7: „Primus rector, qui incoepit servare clavem [...] ego fui”.

r. 1409 objęcie Zadaru przez Wenecję i zapewne dlatego wycofał się z działalności politycznej i administracyjnej. Zmarł w r. 1416⁴.

W kronice swej, będącej przede wszystkim kroniką miasta Zadaru, przekazał on dane o wydarzeniach z lat 1371—1408. Przypuszczalnie zaczął pisać swą kronikę w r. 1380, a dwie poprzedzające tę datę bardzo krótkie notatki (jedna z r. 1371, druga z 1378) są tylko wspomnieniem tego dziejopisa, obszerniejsze zaś wpisy zaczynają się z rokiem 1380. Dane o wypadkach notował prawie na bieżąco. Wskazuje na to wspomniana wyżej notatka o godzinie koronacji królowej Marii oraz podobne dokładne określenia pory dnia w późniejszych zapisach, jak np. we wzmiance o swym spotkaniu z królową Marią w Nin w r. 1387 oraz o wyjeździe do króla i królowej przedstawicieli miasta w tymże 1387 r. z listem pisanym przez Pawła Pavlovića⁵. Dane o wydarzeniach są ujęte w tej kronice bardzo krótko, jakby rocznikarsko. Stąd też cała kronika, zawierająca wzmianki o prawie 40 latach dziejów mieści się na niecałych pięćdziesięciu stronach druku, a na dwudziestu pięciu kartach w kopii rękopiśmiennej z XVII w.

Kroniką Pawła Pavlovića zainteresowano się już w XV w. a potem w XVII. Pierwsze jej wydanie ukazało się w Amsterdamie w r. 1666⁶. Przedruk tego wydania znajduje się w 8. tomie *Scriptores rerum Hungaricarum*, wydanym w 1748 r. w Wiedniu⁷. Trzecie, cytowane wyżej, krytyczne wydanie opracował F. Šičić. Historyk ten nie dotarł jednak do żadnego rękopisu kroniki, ale oparł swe wydanie na pierwszym druku z r. 1666, poprawił ewidentne błędy drukarskie oraz, co ważniejsze, skorygował mylną chronologię pierwszego wydania. Autografu kroniki w następnych latach XX wieku nie odnaleziono, ale historiografia chorwacka zwróciła uwagę na istnienie rękopisu kroniki w materiałach przekazanych Bibliotece Watykańskiej przez wybitnego historyka chorwackiego Jana Luciusa (1604—1679)⁸. On to postarał się o pierwsze wydanie kroniki Pawła Pavlovića oraz o sporządzenie z niej zachowanego do dziś rękopisu. Kopistą, który około 1650 r. przepisał interesującą nas kronikę, był, jak to podano w rękopisie, Piotr Fanfoneus, doktor obojga praw. Przepisywacz ten zaznaczył nadto, że oparł się na poprzedniej, zapewne pierw-

⁴ M. Kurelac, *Paulus de Paulo*, [w:] *Enciklopedija Jugoslavije*, t. 6, Zagreb 1965, s. 440.

⁵ *Ljetopis Pavla Pavlovića...*, s. 11 n.

⁶ *Memoriale Pauli de Paulo patritii Iadrensis*, wyd. J. Lucius, [w:] J. Lucii *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*, Amstelodami 1666, s. 423—438. W dwa lata później wyszło tamże drugie wydanie tej książki.

⁷ *Memoriale Pauli de Paulo ab 1381 usque 1408*, [w:] *Scriptores rerum Hungaricarum*, t. 3, Vindobonae 1748, s. 723—754.

⁸ M. Kurelac, *Lučicev autograf djela „De regno Dalmatiae et Croatiae” u Vatikankoj Biblioteci i drugi novootriveni Lučičevi rukopisi*, „Zbornik Histo-rijskog Instituta Jugoslovenska Akademije” 6 (1969) s. 1565; J. Šidak, *Lucius Lucic, Lucio*, [w:] *Enciklopedija Jugoslavije*, t. 5, Zagreb 1962, s. 560; I. Vitezic, *Lucius Giovanni*, [w:] *Enciclopedia cattolica*, t. 7, Romae 1951, s. 1635.

szej kopii, sporządzonej w r. 1544 przez Federico de Rosa, który miał się posługiwać autografem Pawła Pavlovića⁹. Zachowany rękopis, lub jego współczesny odpis, był podstawą wydawniczą pierwszego druku kroniki; świadczą o tym te same błędy, luki oraz niewłaściwy układ chronologiczny niektórych notatek kronikarskich.

Dysponujemy więc obecnie drugą kopią kroniki Pawła Pavlovića. Sporządzona jest ona dość dokładnie i przepisujący, nie mogąc niekiedy odczytać tekstu (być może tak było już w pierwszej kopii), zaznaczył to kropkami. Luk takich jest stosunkowo niewiele. Interesująca nas wzmianka posiada w rękopisie następującą formę¹⁰:

[1383] Die p[rim]ia Aug[usti] applicuit Jadram novus B[anus], vid[elicet] Stephanus Lazchovic^a. Eodem anno die 24 Octob[ris] applicuit Jadram D[omina] Elis[abeth] R[egin]a Ung[ariae] senior, D[omina] Maria R[egin]a iunior et D[omina] soror^b Draga soror sua cum certis Praelatis et Baronibus eorum vid[elicet] cum Card[finale] Ep[iscop]o V[alentino]^c Eccl[es]ie C...^d ...no^e Bez^f Ban[so] et Henrico^g Lazchovich B[ano] n[ost]ro et multis aliis.

Przytoczony tekst w swej pierwszej części nie nasuwa wątpliwości. Określenia „senior” i „iunior” przy imionach Elżbiety i Marii są poprawne, jedynie zdziwienie budzi imię Draga. Natomiast zakończenie tekstu zawiera wiele niedokładności. W zachowanej kopii, nie różniącej się zasadniczo od pierwszego wydania, nie usiłowano nawet uzupełnić tekstu. Braki te wynikały zapewne z uszkodzenia autografu lub pierwszej kopii. Wątpliwości nasuwa także tytuł biskupa Walentyna „cardinalis”. We współczesnych dokumentach nie pojawia się on z tym tytułem, godność tę otrzymał bowiem w r. 1384. Starania o uzyskanie kardynałatu dla biskupa

⁹ Bibliotheca Vaticana, cod. Vat. Lat. 6958 f. 101v. Por. również *Memoriale...*, Amstelodami 1666, s. 438.

¹⁰ Bibliotheca Vaticana, cod. Vat. Lat. 6958 f. 76v. Cytowany tekst przedrukowuję, podając w nawiasach kwadratowych rozwiązania paleograficznych skrótów wraz z uzupełnieniami. Krótki komentarz krytyczny do tego tekstu przedstawia się następująco:

^a Tak jest u Šičića, zgodnie z lekcją w ostatnim wierszu cytowanego tekstu.

^b Tak daje rękopis. W wydaniach drukowanych opuszczono ten wyraz.

^c Uzupełniam imię biskupa na podstawie: K. Eubel, *Hierarchia catholica* [...], t. 1, Münster 1913—1923, s. 410.

^{d-g} Tekst zdefektowany. Przypuszczalnie autograf lub pierwsza kopia były w tym miejscu uszkodzone.

^d Litera C może być częścią uszkodzonej litery Q, rozpoczynającej nazwę poświadczanego w źródłach biskupstwa. *Quinqueecclesiarum*. Tak też uzupełniono ten wyraz w wydaniu z r. 1904.

^e Šičić daje słuszną koniunkturę: *Stephano*.

^f Niezrozumiałe. W autografie było przypuszczalnie *Sclavoniae*.

^g Błąd powstały zapewne z fałszywie rozwiązanej ligatury *St*, co w tym miejscu winno znaczyć *Stephano*, jak na początku cytowanego tekstu.

Walentego podjął dwór królewski zapewne w r. 1383¹¹. Fakt ten znany przypuszczalnie naszemu kronikarzowi znalazł odbicie w przytoczonym zapisie.

Imię Draga występuje jedynie w tym tekście, natomiast we wzmiance o przysiędze wierności, złożonej w 1384 r. królestwu Węgier i królowym w podobnym kontekście kroniki znajduje się imię „Edviga”¹². Brak poprawek w rękopisie i w pierwszym wydaniu wskazuje, że imię Draga było napisane w pierwszej kopii, w pełnym brzmieniu, bez użycia skrótu. Identyfikacja wymienionej Dragi z Jadwigą nie była oczywista, albowiem najbliższy kontekst nie daje informacji jednoznacznej. Słowa „soror sua” można bowiem odnieść albo do królowej Elżbiety, albo do Marii. Nie dziwi więc, że wybitny filolog łańcki i historyk Du Cange (właściwie: Charles Dufresne, 1610—1688)¹³, w pracy: *Illyricum vetus et novum, sive Historia regnorum Dalmatiae, Croatiae* [...], wydanej po jego śmierci w r. 1746 w Posonii, czyli w dzisiejszej Bratysławie, informował, że Stefan Kotromanić, ban Bośni, oprócz córki Elżbiety, późniejszej królowej Węgier, miał drugą córkę Dragę, która wraz z matką przebywała w r. 1383 na Węgrzech¹⁴. Autor ten posługując się cytowaną wzmianką kroniki Pawła Pavlovića uznał, że zaimek „sua” stojący przy słowie „soror” łączy Dragę z Elżbietą.

Identyfikację Du Cange’a przyjęło wielu historyków chorwackich XIX wieku. Dopiero pod koniec zeszłego stulecia Ilarion Ruvarac (1832—1905) w pracy ogłoszonej w r. 1891 podał wyraźnie, że „Draga, siostra królowej Elżbiety, córka bana Stefana, jest tworem Francuza Dufrena i podobnie, jak to się obecnie zdarza, co Francuz stworzy, to wszyscy przyjmują”¹⁵. Tak było i z tą Dragą. Historyk ten przypomniał, że Stefan II Kotromanić miał tylko jedną córkę, mianowicie Elżbietę, a wspomniana przez

¹¹ *Monumenta Hungariae historica, Acta extera*, ed. G. Wenzel, t. 3, Budapest 1876, s. 523 (nr 283); K. Eubel, (jw.) zanotował: „Prom. Valentini ad card. 1383; lecz wcześniej (s. 24 i 46) jako datę promocji tegoż kardynała podał r. 1384.

¹² *Bibliotheca Vaticana, cod. Vat. Lat. 6958 f. 77v*: „Die 18 mensis Iulii contracta fuit unitas [...] ad fidelitatem S. R. Ungariae et DD. NN. RR., scilicet D. Mariae reginae Ungariae, D. Edvige sororis eius ac D. Elisabeth matris earum”. Por. *Ljetopis Pavla Pavlovića...*, s. 8.

¹³ O autorze por.: *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie*, wyd. F. Carbol, H. Leclercq, t. 4, s. 1654—1660; *Lexikon für Theologie und Kirche*, t. 3 s. 592 n.

¹⁴ „Alteram praeterea habuit [Stephanus] filiam, Dragam nomine, quae in Hungaria cum sorore morabatur anno 1383” (s. 119).

¹⁵ „Draga, sestra kraljice Jelislabete a kći bana Stefana to je stvor Francuza Dufrena i kao što se i danas još, sve što Francuz stvori dopada i prima tako se i tej stvor Dufrenov ta Draga skoro svima, koji si pisali što o Bosni” (*Zbornik Ilariona Ruvaraca*, wyd. N. Radojčić, Beograd 1934, s. 334). Artykuł Ruvaraca ukazał się pierwotnie pt. *Draga, Danica i Resa*, „Glasnik Zemaljskog Muzeja u Bosni i Hercegovini” 3 (1891) s. 225—238 (przytoczony cytat na s. 227). Nadto ukazał się on w nieco zmienionej formie w: *Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegovina*, t. 2, Wien 1894, s. 163—172.

Pavlovića Draga to nikt inny jak córka Elżbiety, a siostra królowej Marii, Jadwiga — Hedvigis¹⁶.

Za identyfikacją wzmiankowanej przez Pavlovića Dragi z Jadwigą o wiele wcześniej od I. Ruvaraca opowiedzieli się historycy węgierscy. Pierwszy z nich I. Katona w swej obszernej historii Węgier, wydanej w r. 1790, nie wdając się w polemikę z Du Cangem, ani nie ujawniając swych przesłanek, stwierdził, że Draga to Jadwiga¹⁷. Zapewne za nim powtórzył tę identyfikację G. Fèjèr, umieszczając obok imienia Draga, podobnie jak I. Katona, imię „Hedvigis”¹⁸. Decydującym argumentem dla I. Ruvaraca, a być może także dla I. Katony, za identyfikacją Dragi z królową Jadwigą była wyraźna wzmianka źródłowa mówiąca, że Elżbieta była jedyną córką bana Stefana.

Identyfikacja Dragi z Jadwigą nie jest jednak odpowiedzią na pytanie, czy królowa Jadwiga miała drugie imię Draga. Wspomniani historycy I. Ruvarac oraz F. Šičić, nie podejmując się rozwiązania tego problemu, sugerowali raczej, że jest to jakaś informacja wątpliwa lub pomyłka kronikarza albo kopisty¹⁹.

Zastanówmy się nad tym, czy przyczyną umieszczenia imienia Draga w kronice była pomyłka autora. Mogłaby ona wynikać z nieznamośności języka węgierskiego używanego na dworze królowej Elżbiety. W języku tym słowo *draga* jest często używanym przymiotnikiem, znaczącym: droga, kochana. Snując dalej to przypuszczenie można by uważać, że Pavlović, słysząc słowo *draga*, skierowywane do królowej, uznał je za drugie imię własne młodszej córki Ludwika. Przypuszczenie to ma bardzo mały stopień prawdopodobieństwa, ponieważ autor kroniki, człowiek dorosły, wykształcony, stał stosunkowo blisko dworu królewskiego i znał imiona królowien. Po śmierci Katarzyny w r. 1378 pozostały Ludwikowi W. dwie dorastające córki. Maria była przecież koronowanym królem Węgier, a Jadwiga została wówczas wyznaczona na tron polski. Nadto Pavlović, tak w Zadarze, jak i w innych miejscach swego pobytu, słyszał często Węgrów i zdawał sobie sprawę z tego, że słowo *draga* jest przymiotnikiem w ich języku. Pavlović znał nadto język chorwacki, był mieszkańcem miasta zamieszkałego przez ten naród. Wiedział dobrze, że słowo *draga* może być i jest często używane przez Chorwatów jako imię. Jego druga żona nosiła także imię wywodzące się od przymiotnika: Grubula²⁰. Stwierdzenie, czy

¹⁶ *Zbornik Ilariona Ruvarca...*, s. 333 przypis 19 (tu cytata z dzieła Orbiniego: *O dalmatinskim familijama*, s. 265; „Elisabeta figliuola unica di Stefano bano”).

¹⁷ I. Katona, *Historia critica regum Hungariae. Stirpis mixtae*, T. 11 (1382—1410), Budae 1790, s. 55.

¹⁸ *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus et civilis*, ed. G. Fèjèr, t. 10/1, Budapest 1834, s. 135 (nr LXIX).

¹⁹ *Zbornik...*, s. 335; *Ljetopis Pavla Pavlovića...*, s. 6 przypis 23.

²⁰ *Bibliotheca Vaticana, cod. Vat. Lat. 6958 f. 79; Ljetopis Pavla Pavlovića...*, s. 9: „[...] desponsavi uxorem meam Brubulam”.

słowo *draga* w odniesieniu do królowny było używane jako przymiotnik, czy jako imię własne, nie było trudne także w czasie trzytygodniowego pobytu w Zadarze dworu królowej wraz z córkami w jesieni 1383 r. W tych okolicznościach pomyłka kronikarza wydaje się bardzo mało prawdopodobna. Autor ten, jak zaznaczyliśmy, znał oficjalne imię królowny i w notatce na następnej karcie swej kroniki, pod datą 18 lipca 1384 r., a więc około dziewięć miesięcy po spotkaniu w Zadarze zanotował imię siostry królowej Marii w formie „Edviga”²¹. Za niedokładnością w informacji Pavlovića zdaje się przemawiać fakt, że tylko on, wzmiankując królowną Jadwigę dwa razy, raz nazywa ją Draga, a drugi — Edviga. Wiemy jednak, że dokumentacja pierwszych dziesięciu lat życia Jadwigi, podobnie jak wielu ksiąg i królewien w Europie Środkowej jest bardzo uboga i przesadą byłoby szukanie w tej niekompletnej dokumentacji wiadomości o nieoficjalnym, drugim imieniu królowny.

Czy jednak imię Draga nie jest wynikiem błędu kopisty pierwszego lub drugiego? Za zniekształceniem imienia najbardziej przemawiają mylnie przekazane w tej kronice imiona lub określenia osób. Na pierwszych stronach krytycznego wydania tej kroniki, oprócz podanego w cytowanym wyżej interesującym nas tekście mylnego imienia Henricus zamiast Stephanus, znajdujemy zniekształcenia w nazwiskach osób jedynie w trzech wypadkach, przy tym w dwóch z nich są to błędy literowe²². Ponieważ na tych dziesięciu stronach podanych jest poprawnie około 50 imion lub nazwisk osób, chociaż nierzadko były one trudne do zanotowania, możemy stwierdzić, że zniekształcenia w nazwach osobowych należą do wyjątków. Tekst kroniki, jej autograf, pomimo uszkodzeń w niektórych miejscach, był więc czytelny, i tak pierwszy, jak drugi kopista nie popełnili licznych błędów. Imię Draga w zachowanym rękopisie jest zapisane w pełnej formie.

Dlaczego Pavlović w drugiej zapisce, odnoszącej się do królowny Jadwigi, podał jej oficjalne imię w formie Edviga? Notatka ta zawiera wiadomość o złożeniu przysięgi wierności przez przedstawicieli miasta Zadaru państwu węgierskiemu, reprezentowanemu przez królowe oraz królową Jadwigę. Niewątpliwie z tej okazji wystawiono dokument, a co najmniej pisemną wiadomość o tym akcie przesłano na dwór królowych Elżbiety i Marii. W dokumencie takim, przy którego redagowaniu bezsprzecznie brał udział Paweł Pavlović, wymieniając naszą królową, użyto, co zrozumiałe, oficjalnego jej imienia w formie niedokładnej.

Przekształcenie imienia Edviga na Draga przez pierwszego lub dru-

²¹ Por. wyżej przypis 12.

²² *Ljetopis Pavla Pavlovića...*, s. 4: zamiast Isnardus Guarco jest Guarro; s. 5: zamiast Ottonellus de Discalciis jest Ottonelus de Szalz; s. 6: zamiast Detricus Bubech jest Detricus Rubius (przekręcone z: Bubijs).

giego kopistę jest również mało prawdopodobne. Wprawdzie dwie spółgłoski 'd' i 'g' oraz końcowa samogłoska 'a' powtarzają się w obu imionach, to jednak odmienne są litery pierwsze, które zwłaszcza w majuskułach znacznie się różniły. Również zamiana 'vi' na 'ra' nie ma wyraźnych podstaw, gdyż 'v' miało wtedy często formę 'u'. W sumie tak pomyłka autora, jak również zniekształcenia kopistów, choć nie wykluczone, są bardzo mało prawdopodobne.

Jakie więc przesłanki wskazują na to, że królową Jadwigę nazywano na dworze węgierskim Dragą? Król Ludwik Wielki i jego rodzina byli dobrze znani mieszkańcom Zadaru, miasta odzyskanego dla Węgier przez tegoż władcę w r. 1358. Miasto to, jako główny port obszernego państwa Ludwikowego, było nie tylko oknem na świat, ale przede wszystkim bramą otwierającą dostęp do królestwa Neapolu. Król Węgier po śmierci swego brata Władysława, zamordowanego w r. 1345 przez Joannę, królową Neapolu, zamierzał odzyskać to państwo dla jednej ze swych córek. W tym celułożył na rozbudowę floty i ustanowił jej admirała²³. Zadar był stolicą diecezji już w IV wieku, a archidiecezja została tu ustanowiona w r. 1154. Miasto to szczyliło i szczyli się wspaniałymi pomnikami kultury, a zwłaszcza pięknymi kościołami romańskimi. O jego bogactwie w średniowieczu, a zwłaszcza w XIV wieku, świadczą cenne zabytki artystyczne wykonane w srebrze i złocie²⁴. Wśród tych przedmiotów nie brak cennych darów pochodzących od Andegawenów węgierskich. Oprócz mniejszych rozmiarami przedmiotów, jest nim przede wszystkim wspaniały pomnik sztuki złotniczej: sarkofag-relikwiarz, srebrna złożona trumna św. Symeona. Fundatorką tego relikwiarza była wspomniana już wielokrotnie królowa Elżbieta, która pochodząc z Bośni znała zapewne język chorwacki. W ciągu prac nad tym relikwiarzem w latach 1377—1380, prowadzonych przez złotnika Franciszka z Mediolanu przy udziale miejscowych artystów²⁵, kontakty z dworem królowej Elżbiety były zapewne częste. Chodziło bowiem nie tylko o fundusze, ale także o treść płaskorzeźb umieszczonych na ścianach tego sarkofagu. Jedna z tych płaskorzeźb przedstawia wjazd króla Ludwika do Zadaru, zapewne w r. 1358, a inna królową Elżbietę wraz z trzema córkami: najmniejsza z nich to Jadwiga, potem Maria, a następnie Katarzyna, która nie dożyła ukończenia sarkofagu (zmarła bowiem w r. 1378). Podziwiany i znany dobrze mieszkańcom Zadaru relikwiarz przypominał rodzinę królewską i nasu-

²³ B. Hóman, *Gli Angioini di Napoli in Ungheria*, Roma 1938, s. 370 n.

²⁴ Złoto i srebro Zadra — Katalog. Uredio Grga Oštrić. [Wstęp] M. Krleża, Zagreb 1951. Katalog ten wydano powtórnie w r. 1952.

²⁵ P. Gercze, *Der silberne Sarg des propheten St. Simeon zu Zara*, „Ungarische Revue”, Budapest 1895, s. 332—363, 497—588; C. Fisković, *Zadarski sredovječni majstori*, Split 1959, s. 113; C. Cecchelli, *Catalogo delle cose d'arte e di antichità d'Italia — Zara*, Roma 1939, s. 107—116.

wał znajomość imion córek królewskich, zwłaszcza gdy jedna z nich została królem Węgier.

Paweł Pavlović wielokrotnie na kartach swej kroniki daje wyraz swemu przywiązaniu do Węgier i dworu królowej Elżbiety. Do bliższego wzajemnego poznania doszło w czasie trwającego ponad trzy tygodnie pobytu królowej w Zadarze w r. 1383. Przyczyną przybycia królowej wraz z dygnitarzami i wojskiem były knowania Ivana Palizna (Jana Palisznai), przeora ufortyfikowanego klasztoru joannitów w miejscowości Vrana, oddalonej od Zadaru około 30 km. Celem jego akcji było oderwanie Dalmacji od Węgier i poddanie jej pod wpływ króla Bośni Stefana Tvrtki (1377—1391). Z Zadaru wyruszono pod Vranę. Klasztor poddał się, a Palizna uciekł do Bośni²⁶. W czasie pobytu dworu w Zadarze królowa wraz z otoczeniem niewątpliwie modliła się przy relikwiach św. Symeona, a P. Pavlović, spotykając się osobiście z królową Elżbietą i jej córkami oraz ich otoczeniem, miał wiele okazji, by poznać imiona najmłodszej królewny.

Imię Draga było dobrze znane mieszkańcom Zadaru czy w ogóle Chorwacji, Dalmacji i Bośni. Było ono tam używane w średniowieczu i w późniejszych wiekach aż do naszych czasów. Pochodziło ono, jak i podobne jemu: Dragahna, Dragoša, Draža, Dražica, od rdzenia 'drag'. W XIII i XIV wieku imię Draga nosiły kobiety wyższych sfer społecznych, ale częstsze było ono wśród ludu²⁷. Imię to było dobrze znane pochodzącej z Bośni królowej Elżbiecie. Wpływ na rozpowszechnienie się tego imienia w Zadarze i okolicy miał kult św. Dragi męczenniczki. Relikwie jej i dwóch towarzyszek przechowywano w marmurowym sarkofagu w kościele katedralnym Zadarze. Były to relikwie trzech męczenniczek: Agape, Chionii i Irenej, które poniosły śmierć na stosie w r. 304 w Tesalonikach (obecnie Saloniki)²⁸. Na terytorium zamieszkałym przez Słowian południowych, a zwłaszcza w Zadarze, nie używano greckich imion tych świętych, ani też ich nie tłumaczono dokładnie na język chorwacki (z wyjątkiem Irene), lecz nadano im następujące odpowiedniki imienne: Agape to Luba, Chio-

²⁶ B. Hóman, jw., s. 458; E. Perčić, *Vranski priori Ivan od Paližne i Petar Berislavić*, „Radovi Instituta Jugoslavije Akademije Znanosti i Umjetnosti u Zadru” 18 (1971) s. 239—321.

²⁷ V. Jakić-Cestarić, *Zadarska ženska osobna imena u XIII stoljeću*, „Radovi Centra Jugoslavije Akademije Znanosti i Umjetnosti u Zadru” 24 (1977) s. 142—225 (s. 186: o imieniu Draga; s. 213—214: wykaz).

²⁸ *Acta Sanctorum*, Aprilis t. 1 s. 248—250. *Dictionnaire historique et géographique*, t. 1, s. 875; N. di Grigoli, *Agape, Chione, Irene*, [w:] *Bibliotheca sanctorum*, t. 1, Romae 1961, s. 303 n.; S. Fros, *Twoje imię*, Kraków 1977, s. 33 (tu pomyłka zecerska w dacie śmierci męczennic: 394 zamiast 304). W literaturze polskiej istnieje dramat poświęcony tym męczenniczkom pióra Franciszki Urszuli Radziwiłłowej († 1753) pt. *Tragedia trzech sióstr: Agappy, Chiony, Irenej, męczenniczek za Dioklecjana cesarza* (Nieśwież 1751). W późniejszym zbiorowym wydaniu utworów tej autorki dramat ów zatytułowano: *Sędzia bez rozsądku* (zob. J. Krzyżanowski, *Historia literatury polskiej*, Warszawa 1964, s. 378).

nia to Draga, a Irene to Mira²⁹. Uroczystość liturgiczną świętych męczennic obchodzono w kościele katedralnym, jak również w kościele NMPanny i zapewne w szerszym kręgu diecezji zadarskiej 1 kwietnia³⁰.

Królowa Elżbieta odwiedziła Zadar wraz z królem już w 1360 r. i zatrzymała się tam na kilka miesięcy³¹. Bezsprzecznie zainteresowano ją wtedy kultem świętych męczennic, podobnie jak kultem św. Symeona, co znalazło potem oddźwięk w fundacji cennego relikwiarza. Nie jest wykluczone, że Elżbieta otrzymała część relikwii tych świętych. Można by nawet przypuścić, że królowa Elżbieta, mając trzy córki, każdej z nich nadała jako nieoficjalne jedno z imion św. męczennic. Tymi drugimi imionami posługiwała się zapewne sama królowa i jej dwór. Posługiwanie się tym imieniem w odniesieniu do Marii zmniejszyło się po jej koronacji.

Imię Maria było powszechnie znane, natomiast imię Hedvigis, pochodzące z języka germańskiego, używane niekiedy w formie Edviga lub Adwiga, nie kojarzyło się w Dalmacji ze św. Jadwigą księżną, znaną i czczoną na Śląsku i w Polsce. Nad brzegiem Adriatyku kult św. Jadwigi Śląskiej był mało znany i w przytoczonej monografii o imionach żeńskich w Zadarze w XIII w. w ogóle nie jest notowane imię Hedvigis, Edviga lub Jadwiga³². W Zadarze, wiedząc o nazywaniu młodszej królowej Dragą, używano ze szczególnym upodobaniem tego drugiego imienia, skoro w tym mieście był ośrodek kultu św. Dragi. Za używaniem w odniesieniu do królowej Jadwigi drugiego imienia Draga przemawiają przede wszystkim kontakty królowej Elżbiety z Zadarem, będącym ośrodkiem żywego kultu świętej, zwanej w języku chorwackim Draga, oraz sympatie królowej matki, pochodzącej przecież z Bośni, dla języka chorwackiego. Autor kroniki, zdecydowany zwolennik królowej Elżbiety i jej rodziny, mieszczanin Zadaru, z upodobaniem zapewne podał to imię, informując o pobycie dworu w Zadarze.

Dalsze poszukiwania wzmianek źródłowych o nazywaniu królowej Jadwigi Dragą nie dostarczyły materiału usuwającego wątpliwości. Owo-

²⁹ Agape, czyli 'ukochana, umiłowana', została dobrze oddana przez chorwackie imię Luba, natomiast Chionię (od *chion* — *śnieg*) należałoby przetłumaczyć: Śnieżka, Śnieżyczka; Irene — 'pokój' (gr. *eirēnē*) poprawnie oddano imieniem Mira (od *mir* — *pokój*).

³⁰ M. Grgić, *Dva nepoznata svetomarijska rukopisa u Budimpěšti*, [w:] *Kultura Baština samostana Svete Marije u Zadaru*, Zadar 1968, s. 125—225 (s. 130: o kultcie tych świętych); tenże, *Kalendar zadarske stolne crkve iz 15 stoljeća*, „Radovi Instituta Jugoslavije Akademije Znanosti i Umjetnosti u Zadru” 20 (1973) s. 159. W pierwszej pracy, wydanej wcześniej w „Radovi Instituta Jugoslavije Akademije Znanosti i Umjetnosti u Zadru” (13—14: 1967 s. 132) podaje Grgić informacje o relikwiiach tych świętych w kościele NMPanny w Zadarze.

³¹ G. Lucio, *Memorie storiche di Tragurio ora detto Trau*, Venezia 1674, s. 274 n.

³² Por. wyżej przypis 27.

cem tych poszukiwań była wzmianka w osiemnastowiecznej kronice pisanej w Bośni, w której siostra królowej Marii jest nazwana Dragą. Autorem tej kroniki jest franciszkanin Mikołaj z Lašova, zwany Lašvaninem. Kronikę swą, a właściwie historię w formie rocznika, pisał on w latach 1730—1750. Przedstawił w niej dzieje świata, poczynając od stworzenia człowieka aż do roku 1750. Nie poświęcił on jednak tak obszernym dziejom wielu tomów, ale bardzo skrótowo ujął całość na 70 kartach rękopisu. Kronikę tę napisał cyrylicą bośniacką. Informując o dziejach świata, nie pominął danych dotyczących Chorwacji, Dalmacji i Bośni⁸³. Dwukrotnie wspomina ten franciszkanin o królowej Jadwidze. Pierwszy raz (s. 38), po informacji o objęciu tronu węgierskiego przez króla Ludwika, zanotował on, uprzedzając opis wydarzeń, że Ludwik miał dwie córki, jedną Marię a drugą „Hedvidžu”. Maria została królową Węgier, a „Hedvidži” przypadło królestwo polskie. Lecz na następnej (39) stronie kroniki, pod rokiem 1383, znajduje się następująca zapiska: „Dojde Elizabeta kraljica, udovica Ludvikova, s Mariom kraljicom i Dragom kćerami swoimi u Sejn, pak u Zadar, pak u Vranu koia biše se odvargla od jne mirnosti”; co znaczy: „Przybyła Elżbieta królowa, wdowa po Ludwiku, z Marią królową i z Dragą swoimi córkami do Sejn potem do Zadaru, potem do Vranu, która się odłączyła od jej panowania”.

Informując o podróży Elżbiety do Zadaru i Vranu Lašvanin posługiwał się prawdopodobnie kroniką P. Pavlovića. Przemawia za tym pierwsze słowo jego relacji „dojde”, będące tłumaczeniem łacińskiego „applicuit”. Następnie zgodnie z tekstem kroniki Zadaru wymienił obie królowe oraz Dragę, miasta ich pobytu i główny cel podróży. Istnieją jednak także różnice między relacją P. Pavlovića a Lašvanina, który podał, że Elżbieta była wdową po Ludwiku, a Maria i Draga, co nie jest bez znaczenia, były jej córkami, a nie jak u Pavlovića: „et Draga soror sua”. Nadto Lašvanin zaznaczył, czego brak w kronice Zadaru, że miejscem pobytu przed Zadarem było miasto Sejn. Osiemnastowieczny kronikarz skrócił relację Pavlovića i uzupełnił ją drugorzędnymi szczegółami. Niektóre z nich, jak np. pobyt w Sejn, mogły wynikać ze znajomości sieci dróg najczęściej uczęszczanych. Niemniej w notatkach odnoszących się do tego okresu znajdujemy informacje, których brak w kronice Zadaru, np. pisać o pokoju w Twerze, zawartym między królem Ludwikiem a Wenecją w r. 1381. Lašvanin informuje o zyskach terytorialnych i pieniężnych króla Ludwika⁸⁴. Pavlović, chociaż podał datę dzienną tego pokoju⁸⁵, nie wspomina tych

⁸³ *Ljetopis fra Nikola Lašvanina*, wyd. Fra Julijan Jelenić, Sarajevo 1916; toż w: „Glasnik Zemaljskog Muzeja w Bosni i Hercegovini” 1914—1915. Dane o mało znanym autorze kroniki we wstępie wydawcy (tamże, s. 3 n.).

⁸⁴ *Ljetopis [...] Lašvanina...*, s. 40.

⁸⁵ *Ljetopis Pavla Pavlovića...*, s. 4.

szczegółów. W dalszym opowiadaniu dziejów Węgier Lašvanin informuje o zabójstwie króla Karola Małego, o uwięzieniu królowej Elżbiety i Marii i o zabójstwie sprawców śmierci Karola³⁶. Tych wiadomości brak u Pavlovića. Niewątpliwie więc, pisząc o ostatnich latach panowania króla Ludwika oraz o pierwszych latach panowania królowej Marii, Lašvanin opierał się także na innych źródłach. Fakt ten podkreśla wydawca jego kroniki notując, że kronikarz korzystał z wielu rękopisów³⁷. Niemniej jest bardziej prawdopodobne, że interesującą nas notatkę oparł on na kronice P. Pavlovića. Zaznaczyć trzeba, że ten osiemnastowieczny kronikarz był chyba pierwszym w Bośni, który identyfikował wyraźnie Dragę z Jadwigą, pisząc że, Maria i Draga były córkami królowej Elżbiety.

Używanie dwu imion w średniowieczu było wprawdzie wyjątkiem, ale te wyjątki znajdujemy w dynastii Piastów, Arpadów i Andegawenów. Oto kilka przykładów: Judyta, żona Władysława Hermana († 1092), wdowa po Salomonie królu Węgier, miała drugie imię Maria; Wierzchosława, córka Mieszka Starego († 1233), nazywana była także Ludmiłą; Jolenta, praprababka królowej Jadwigi, córka Beli IV króla Węgier a żona Bolesława Pobożnego, miała drugie imię Helena³⁸. Wymienione postacie posługiwały się zazwyczaj tylko pierwszym z podanych imion. Przykładem posługiwania się dwoma imionami jest dziadek królowej Jadwigi król Karol Robert. Praktykowano to częściej we Włoszech³⁹. W Polsce, jak wynika z braku wzmianek źródłowych, drugie imię Jadwigi, koronowanej na króla Polski, nie było używane. Posługiwano się tu imieniem Hedvigis i jego spolszczoną formą Jadwiga. Imię to było często używane i rozpowszechnione wskutek kultu św. Jadwigi Śląskiej, kanonizowanej w r. 1267.

Istnienie w Kościele pierwszej błogosławionej, która nosiła także imię Draga, czczonej w liturgii polskiej 17 lipca, jest jakby spłaceniem długu wdzięczności dla kościoła Chorwacji i Dalmacji, na którego terenie kobiety używają imienia Draga. Obecnie mogą one mieć jako patronkę nie tylko św. męczennicę Chionię-Dragę, ale mogą wybrać Jadwigę-Dragę, która przebywała co najmniej przez miesiąc na terenie Chorwacji, przynajmniej w r. 1383. Pobyt jej w kościołach Chorwacji, zwłaszcza w Zadarze, gdzie posługiwano się w liturgii językiem słowiańskim od wczesnego średnio-

³⁶ *Ljetopis [...] Lašvanina...*, s. 40.

³⁷ Tamże, s. 3.

³⁸ Zob. W. Dworzaczek, *Genealogia*, Warszawa 1959, tab. 1, 2; O. Balzer, *Genealogia Piastów*, Kraków 1895, s. 104, 105, 196, 233—235; *Hagiografia polska*, t. 1, Poznań 1971, s. 624.

³⁹ W. K. Isenburg, *Stammtafeln zur Geschichte der ausserdeutschen Staaten*, Berlin 1936, tab. 131: Giovanni Maria (ur. 1389) i Filippo Maria (ur. 1392) synowie Gian Galeazzo, księcia Mediolanu; tab. 112: Jan Jakub, margrabia Monferat (ur. 1395).

wieczą⁴⁰, pozostawił trwały ślad w umyśle królowej, poszerzył jej horyzont myślowy. Zaowocowało to potem w Krakowie sprowadzeniem do stolicy Polski benedyktynów, używających w liturgii języka słowiańskiego.

DER SLAWISCHE NAME DER KÖNIGIN HEDWIG

Zusammenfassung

In der von Paulus de Paulo (gest. 1416) geschriebenen Chronik der Stadt Zadar, die jedoch erst durch eine im 17. Jh. hergestellte und damals erstmals im Druck erschienene Kopie bekannt wurde, befindet sich eine in der polnischen Historiographie wenig bekannte Notiz von der Aukunft in Zadar am 24. 10. 1383 des ungarischen Hofes mit Königin Elisabeth und ihren beiden Töchtern: Maria, die gerade erst zum König Ungarns gekrönt worden war, und Hedwig, die in dieser Chronik den Namen Draga trug. Es wäre schwer, an dieser Stelle den Kopisten eines Irrtums zu beschuldigen, da die von ihm auf den ersten Blättern der Chronik überlieferten Namen, trotz buchstäblicher Fehler, nicht irreführend sind.

Charles Du Cange (gest. 1668), ein berühmter Historiker und Philologe, identifizierte Draga mit der aus den Quellen unbekanntem Schwester der Königin Elisabeth. Die ungarischen Historiker des 18. Jh. dagegen vertraten ohne nähere Beweisführung die Anschauung, Draga sei Hedwig. Auch Nikolas Lasvanin OFM (gest. 1750), der Autor der Chronik der Welt (geschr. in den Jahren 1730—1750), der in dem Teil, der Kroatien, Dalmatien und Bosnien betrifft, auf der Chronik des Paulus de Paulo und anderen Quellen basiert, erwähnte jene Ankunft der Witwe Ludwigs d. Gr. zusammen mit ihren Töchtern in Zadar im Jahre 1383. Er nennt die Schwester Marias ausdrücklich Draga. Ebenfalls I. Ruvarac behauptet, Draga sei Hedwig und die Königin Elisabeth die einzige Tochter des Ban von Bosnien, Kostromanic. Diese These übernahm auch der Herausgeber der Chronik des Paulus de Paulo, F. Šičić, im Jahre 1904. Sowohl Ruvarac als auch Šičić erklärte jedoch nicht, warum Pavlović (de Paulo) Hedwig Draga nannte. Pavlović kannte persönlich die Familie der Königin Elisabeth, er mußte also auch die offiziellen Namen der beiden lebenden Töchter Ludwigs d. Gr. (nach dem Tode der ältesten Tochter Katharina) kennen. Daß dies der Fall war, bezugt die Tatsache, daß er bereits auf der nächsten Seite seiner Chronik Hedwig mit ihrem offiziellen Namen nennt, ohne seine vorherige Benennung zu korrigieren, wo er sie nur Draga nannte. Dieser Terminus bedeutet im Ungarischen teure, liebe, im Kroatischen dagegen spielte dieses Wort auch die Rolle eines Eigennamens.

In Zadar verehrte man im Mittelalter drei Märtyrerinnen, die auf dem Stoß verbannt wurden. Es war dies im Jahre 304, und sie hießen Agape, Chione und

⁴⁰ Przybywającego do Zadaru w r. 1177 papieża Aleksandra III powitali duchowni wraz z ludem, śpiewając w języku słowiańskim („immensis laudibus et altisone resonantibus in eorum sclavica lingua”); zob. J. Vitezić, *Zara*, [w:] *Enciclopedia cattolica*, t. 12, Roma 1954, s. 1782.

Irene. Sie wurden jedoch nicht unter diesen Namen verehrt, sondern sie trugen kroatische, entsprechende Namen: Luba (Agape), Draga (Chione) und Mira (Irene). Diesen Kult mußte auch Königin Elisabeth kennen, die ja aus dem benachbarten Bosnien stammte. Der Name Draga wurde bestimmt nur im Familienkreise benutzt, offiziell dagegen der germanische Name Hedwig, der den Südslawen wenig bekannt war.